

és fűszerekkel is foglalkozott!). A leányoknak a fiúk örökségéből megillető részt is fizettek. A továbbiakban a teljesen magyarrá váló Constantin család megélhetését már a szőlőgazdálkodás fedezte, s pincészetük messze földön híres volt. Néhány éve egyik irodalmi folyóiratunk fel is használta illusztrációul palackcímkéiket.¹⁰ A család tagjai mindig emlegették görög származásukat, ennek emlékei a névadásban is tükröződtek, például Constantin Tamás második keresztnéve Traján volt!

Dr. Sasvári László

Népi és néprajzi mozgalom a hódmezővásárhelyi diákság körében a harmincas években

Az úgynevezett Horthy-korszak második felében, a harmincas évektől kezdve, a barokk társadalom értelmiségi rétegeiben ébredezni kezd a szociális lelkiismeret. A hivatalos politika a birtokon belüli társadalmi osztályok helyzetét igyekszik továbbra is stabilizálni, ugyanakkor azonban mind erősebb hangot kap az említett lelkiismeret, elsősorban az ún. népi íróknál, valamint az akkoriban sok port felvert szociográfiai művekben. Az érdeklődés kezd az eladdig figyelemre nem méltatott nép felé fordulni, mégpedig elsősorban a diákság körében, mely minden időben fogékony minden új iránt, de akiknek az ún. Márciusi Front mozgalmanak hatása alatt már szociális reformok igénye, sőt követelése is szőnyegre került. *Illyés Gyula*, *Szabó Zoltán*, *Féja Géza*, *Németh László* műveit kezdik olvasni a diákok, s míg eddig azért jártak középiskolába, hogy hátat fordíthassanak annak a népnek, amelyből ki akartak emelkedni, most felelősségérzet támad bennük (már ti. a jobbakban) az iránt a nép iránt, amelynek maguk is a fiai.

A vásárhelyi gimnáziumban az 1920-as évekig csend honolt. „A munkát – hála Istennek – nem zavarta semmiféle körülmény” – adja hírül az 1932-es gimnáziumi értesítő. Az ünnepélyeken Zwissig, Weber, Herold, Sztára és Ammer szerzeményeit énekeltek a diákok. Az évtized elején mindössze egyszer szerepel ilyesféle dolgozatcím felső osztályos diákok számára, hogy „Karácsonyi szokások városunkban”, s egyszer olvashatunk az addigi Értesítőben olyanféle hírt, hogy a diákok egy iskolai kirándulás során megtekintették a szentesi néprajzi gyűjteményt.

1933-ban aztán megtört a jég. *Kodály Zoltán* születésének ötvenedik évfordulója ürügyén a diákság a Fekete Sas színpadán előadta a Hány Jánost, művészi feldolgozási népdalaival, a népi képzelet meglevenített figuráival. Kodály Zoltán maga is jelen volt, és a dobogóról úgy nyilatkozott, hogy ő is így képzelte el művének és a belőle szóló mondanivalónak a népszerűsítését. Egy más alkalommal *Csépke* tanár úrék kvartettje Kodály II. vonósnyegyesével lépett a közönség elé, *Tóth Lajos* kántor, a későbbi operaénekes, vegyeskara pedig a Mátrai Képek című hatalmas népdalcsoporttal igyekezett áttörni a város Béla-cigányos idegenkedését a valódi népi muzsikától. *Péczy Attila*, a homeopata orvos állt spiritus rectorként a népdalkultúra művelése mögött. Nem törődve praxisa hanyatlásával összegyűjtötte és a saját költségén ki is adta a helyben még élő valódi népdalkincset, s vállalta, hogy ellenfelei bolondnak tartsák. Mindegy: a jég megtört. A gimnáziumi regös cserkészek országjárásaik közben néprajzi és szociográfiai érdeklődéssel figyelték a régebben lenézett népi kultúrát. Baranyahídvégi táborkok egyenesen a népre vonatkozó ismeretek gyűjtését célozta. A táborvezető szétküldte az örsöket a szomszédos falukba néprajzi és szociográfiai gyűjtést végezni. *Tárkány Szűcs Ernő* gyűjtése mai szemmel nézve is értékes anyagot tartalmaz Cun falura vonatkozóan. A Hegyközbe ránduló csapat tagjai

¹⁰ Kortárs, 1972. 1259. és 1267. old.

pedig a pusztafalusi népi szokásokkal ismerkedtek, otthon pedig a „Szamár vásár Derek-egyházán” című népi játékot mutatták be a Fekete Sasban, valamint népi táncokat jártak, takácstáncot, botost és az ún. törököket.

Ebben a műsorban már nagy része volt a gimnázium új tanárának, *Tálas Istvánnak*, aki addig tanította a táncot az ifjúságnak, addig főzte a tábori bográcspan az „öhen”-t meg a „handa-basá”-t, míg személye központjává lett a folklór iránt érdeklődőknek, s az ösztönzés, illetve a mozgalommá bővült érdeklődést a folklór tudományára irányította tanítványai körében.

Mikor *Tálas Istvánt*, a fiatal tanárt, a gimnáziumba megválasztották, már tekintélyes tudományos munka állt mögötte. Választmányi tagja volt a Magyar Néprajzi Társaságnak. Cikkei jelentek meg a *Népünk és Nyelvünk*-ben, a *Magyar Nemzet* Múzeumi Értesítőjében, az *Ethnográfia–Népeletben*, első ottani tanéve folyamán pedig könyve jelent meg „A Kiskunság népi állattartása” címmel. A diákság ilyesféle dolgozócímeket kapott *Tálasitól* és a vele tartó tanároktól: A parasztember gondolkodásmódja. A Tanyák világában. A népdal, mint nemzeti kincs. Kapcsolatom a parasztsággal. Az 1936-os diákbál műsorán már *Bartók- és Kodály-*, illetve *Ádám- és Bárdos-feldolgozású* énekkari számok szerepelnek. *Virágos Mihály*, a későbbi operaénekes, *Bartók I. rapszódiaját* játssza gondolkáján, s tizenhét fiatal pár a *Kállai Kettőst* mutatja be a *Fekete Sas* színpadán. A cserkészek pedig ebben az évben a *Vértesben* már demográfiai érdeklődéssel is táboroznak.

Kodály Zoltán Hódmezővásárhelyen, balján *Péczy Attila*, jobbján Eötvös-kollégiumi társa *Csepke Andor*, *Péczyelné* és *Tóth Aladár* zenekritikus (1933)

Németh László Vásárhelyen 1937-ben, a Bethlen Gábor cserkészcsapat otthonában. Jobbján Szathmáry Lajos, balján Vas István (ma zenekritikus), a kép alján Tárkány Szűcs Ernő (Kristó Nagy István felvétele)

A gimnáziumi Értesítők eladdig elől nekrológjaikkal, hátul meg a tanulók osztályzati táblázataival keltettek érdeklődést. Az 1937-es év új szerkesztési módot hozott dívatba. A füzet elején egy terjedelmesebb részlet olvasható Tálasi Istvánnak 1936-ban megjelent könyvéből, érdekesnél érdekesebb folklóranyagot közölve a pusztabíróról, a zsványokról, a pásztorok javadalmazásának adatairól, a csárda életének figuráiról. Tálasi addig tanítja osztályaiban a maga tananyagát, addig kelti a figyelmet a városi társaságban, addig írja tudományos cikkeit a szaklapokba, míg az 1938-as Értesítőben egyszer csak művelődés-politikai elgondolásokkal áll olvasói elé. A cikk folklórvonatkozású iskolapolitikai javaslatokat tartalmaz: hogyan lehetne, illetve kellene a folklór értékeit az egyes tantárgyakban, a tankönyvekben, illetve a tanárképzésben is hasznosítani. Iskolájában ebben az évben már négy önképzőköri előadás vág a folklór körébe, az iskolai kirándulások diákjai a Hortobágyra kíváncsiak, a Déri Múzeum hortobágyi gyűjtésére, a diákbálon pedig Lakodalmast adnak elő, eredeti népi motívumokból összeállítva.

1937-ben a diákkirándulást Pusztaszerre rendezte az iskola, ahol a diákság java – stílusosan – jelképes országgyűlést tartott, s kiindulva Pallavicini őgróf tulajdonosnak akkoriban hírhedt intézkedéséből, mellyel birtoka egy falunyi majorjának házait szétveretve, szélnek eresztve nyomorukban elégedetlenkedő cselédeit, arról tanácskozott, hogy legfőbb nemzeti programunkká a földkérdés megoldását és a német veszély elhárítását kell tennünk – ahogy erre a tudós *Katona Imre*, az akkor hatodik gimnazista diák emlékszik egy írásában.

Az 1930-as Évkönyvben megjelent *Kiss Lajosnak*, a vásárhelyi szegényember híres ábrázolójának cikke *Török Károly*ról, a múlt század közepén Vásárhelyen született úttörő folklóristáról, kinek már diákkorában nyomtatásban jelentek meg néprajzi vonatkozású

cikkei, amikor Néprajzi Társaságnak még híre sem volt, s aki ma elfeledve nyugszik a vásárhelyi Dilinka-temetőben. A cikk indításként szolgál ahhoz, hogy a gimnazisták 1940-ben az Országos Táj- és Népkutató Intézet pályázatára elkészítsék a szomszédos Mártély néprajzának vázlatát, melyben a község élete kibontakozik, mind történelem, mind település, népesedés, gazdasági élet stb. vonatkozásában. Török Károly, Kiss Lajos és Tálasi István nyomán tehát immár megindult a tudományos munka is a gimnázium ifjúsága körében.

Tálasi István 1940-ben elkészítette Vásárhelyről. Szelleme azonban tovább is működött iskolájában. Az önképzőkör tagjai Móricz Zsigmond, Németh László és Illyés Gyula műveit olvasták, sőt Móricz Zsigmond-estet rendeztek a városháza zsúfolásig megtelt nagytermében, amelyen *Dömötör János* ifjúsági elnök, a mai múzeumigazgató, méltatta a nagy író érdemeit. Még ugyanabban az évben egy Németh László-estet is rendezett az önképzőkör. Ezekben a rendezvényeken maguk az írók is részt vettek, és előadást is tartottak. Mikor *Zilahy Lajos* népfőiskolai célra hagyta minden vagyonát, a diákok őt is meghívták, s az ünnepi előadást Kodály-dalokkal és népi játékok bemutatásával fűszerezték. A cserkészcsapat *Kristó Nagy István* diák (ma a Könyvvilág főszerkesztője) irányításával „Új szellemiség” címen kiállítást rendezett a gimnáziumban, amelyre minden sorskérdéseinkkel foglalkozó könyvet, hozzáférhető cikket, a honismeret körébe vágó dokumentumot, ami a diákok könyvtáraiban, gyűjteményeiben fellelhető volt, összehordtak, és iránymutatásként a diáktársak elé tártak. A kiállítással *Németh László* is foglalkozott, mélyreható beszélgetést folytatott a tanulókkal, s amit látott és hallott, a Téli hadjárat című írásában közzé is tette. Népdal- és népijáték-körítéssel tették hangulatossá a diákok a meghívott *Tamási Áron* ünnepi előadását is, valamint regöléseket tartottak kint a tanyákon folklór-gyűjtések bemutatásával.

1938-tól kezdve néprajzi szempontból is jelentős munkát végeztek a gimnázium regös cserkészei. Folklórtanulmányaik kapcsán tekintélyes népi kultúra-anyagot ismertek meg, regös útjaik során ezeket az értékeket adták vissza paraszti közönségüknek, hogy ezzel bátorítsák népi öntudatukat, szellemi kincseiket mindjobban szégyellő és felejtő tanyai és falusi hallgatóikat saját értékeik megbecsülésére. A vásárhelyi regösök bekapcsolódtak az országos regös mozgalomba. Részt vettek az óradnai regös téli táboron, az egykori Ecse-di-láp-széli Börvelyben megtartott néprajzi kutatótáboron, valamint a Hárs-hegyi „regös országgyűlésen” is. Munkamódszerüket a budapesti regös esten is bemutatták, ahol citerazenekaruk műsorát hanglemezre is vették. A megnehezedett háborús évek sem akadályozták őket: a diák-regös had még 1943-ban is tíz községet látogatott meg, s több mint hatezer ember előtt regölt. Kevés anyagi támogatásra volt szükségük: a tábor tagjai a községi kalákamunkában való részvétellel keresték meg kenyerüket, a lakosok szívükbe fogadták őket.

A néprajz iránti érdeklődéshez természetesen kapcsolódott a diákok szociográfiai érdeklődése, melyet a falusi gyűjtőutakon megfigyelt szociális állapotok addig fokoztak, míg az politikai állásfoglalássá is vált, mégpedig a Márciusi Front szellemében. 1940-ben eljutott a diákok kezébe „A magyar parasztság levele a művelt fiataláshoz”, melyet valószínűleg *Veres Péter*, *Szabó Pál* és mások, vagy hatvanan írtak alá. „Sokáig vártuk, hogy a magyar fiatalág meghallgatja a történelmi idő parancsszavát, és zárt sorokban a magyar parasztság felé fordul . . . Mi önkormányzatot akarunk, és minél jobban ki akarjuk építeni a magyar életben az önkormányzat szellemét, s megfelelő helyet követelünk minden intézményben a parasztságnak.” Utolsó éveiket járó gimnazisták ennek programját („Mi népi demokráciát akarunk”) merészen becsempészték a helyi ifjúsági hetilap egyik számába akkor, amikor a politikai porondon a nyilas diktatúra propagandája harsogott. Sőt: Tízoldalas válaszlevélben, aláírásukkal kockázatot is vállalva, biztosították az írókat arról, hogy az ifjúság java mellettük áll.

A parasztság érdekeinek vállalásához tartozik az is, hogy a gimnázium 1938-ban megalapította a tehetséges Tanyai Tanulók Otthonát, mely később a Cseresnyés nevet vette fel, amikor Németh László bőséges adományaival vállalta a támogatást, és Cseresnyés című színdarabjának minden jövedelmét az Otthon fenntartására ajánlotta fel. A középiskolához már túlkoros, de a tudományok iránt érdeklődő parasztfiúság számára is megnyílt a gimnázium kapuja, amikor a fenntartó testület megnyitotta benne a népfőiskolát is. Hadd említsük még meg, hogy az ebben a korszakban induló diákok egyike, *Tárkány Szűcs Ernő* a szakmát is vállalta, tekintélyes könyvet írt Vásárhelyi testamentumok címmel a helyi örökgyási hagyományokról, tanulmányai jelentek meg a következő címeken: Erdély öröklési jogszokásai, A juhtartás népi jogszabályai Bálványosváraán, Mártély népi jogszokásai stb.

A világháború aztán elsöpörte ezt a népi mozgalmat, amelyben sok volt a romantika is: csak a Tanyai Tanulók Otthona maradt meg Szántó Kovács János Kollégium néven. A nép iránti érdeklődés romantikája elmúlt, de mindenesetre segített gazdagítani az ifjúság honismereti tájékozottságát, magát a folklór tudományát is, s ezzel együtt a népi felszabadulás szükségességének tudatára ébresztette az ifjúságot.*

Szathmáry Lajos

A szervezett természetjárás kezdetei a Mátrában

Két évvel az első budapesti hasonló célú egyesület alapítása előtt, 1887. május 15-én alakult meg Gyöngyösön a Magyarországi Kárpát Egyesület *Mátra Osztálya*. Az első mátrai természetjáró egyesület, 287 – ebből 190 gyöngyösi lakos – taggal.

Az erdészeken, az erdei munkásokon, a rőzséért, gombáért erdőre járó szegény embereken, valamint néhány szenvedélyes vadászon kívül addig nem nagyon keresték fel a gyöngyösiek a Mátrát. Igaz, hogy mátrai kirándulásáról számolt be *Vörösmarty Mihály* 1829. szeptember 17-én kelt levelében barátjának, *Fábián Gábornak*, de ő is tulajdonképpen Gyöngyösről az akkortájt igen kedvelt fürdőhelyre, Parádra ment át gyalog – és nem volt gyöngyösi. Ittjártának emlékére viseli egyébként a Vörösmarty nevet a Vargák-kútjánál lévő turistaház.

Még *Herman Ottó* is tollhegyre vette 1885-ben a Heves megyeiek közönyét a Mátra iránt, amikor – úgymond – nem volt, aki útbaigazította volna őt egyik kutatóútja során, hogy melyik is a Mátra sok csúcsa közül a Galya?

A *Mátra Osztály* megalakulását a Magyarországi Kárpát Egyesületen belül *Hanák Kolos* gyöngyösi ügyvéd szorgalmazta. Ennek előzménye az volt, hogy a Gyöngyösi Lapok 1885. november 12-i számában egy cikk jelent meg A magyarországi Kárpát egyesület és a

* Szathmáry Lajos cikke egy vonatkozásban kiegészítésre szorul, ennek pedig a szerző szerénysége az oka. Nem ír ugyanis arról, hogy 1932–1940-ig tartó vásárhelyi tanársága idején, a gimnázium cserkészcsapatának parancsnokaként ő alakította ki diákjai körében azt a népi szellemet, amely később, a falukutató írók és a Sarlós-mozgalom által is támogatott regös cserkészet kibontakozása idején ennek egyik központjává tette Vásárhelyt. Azt is elhallgatja, hogy a Tanyai Tanulók Otthona éppen az ő kezdeményezése és buzgalma révén jött létre, s hogy Németh László Égető Eszter c. regényének egyik legpozitívabb alakját (Szilágyi tanár úrét) éppen Szathmáry Lajos úttörő, áldozatos és igen eredményes kulturális és pedagógiai tevékenységétől ihletve rajzolta meg. Ő volt a Cseresnyés-álmom első földön járó híve – írta róla Németh László (M. P.)